

Monográfia a dualizmus korának könyvkereskedelméről

Könyvtörténeti szakirodalmunk mostohán kezelt korszaka az 1867-tel kezdődő; korszerű szemléletű és főleg alapos forráskutatáson alapuló tanulmány vagy pláne monográfia erre az időszakra nézve alig-alig keletkezett az utóbbi évtizedekben. Ezért is különösen örvendetes Simon Melinda most megjelent terjedelmes munkája: *Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme*.

Az életrajz hőse méltatlanul elfelejtett alakja a magyar könyvkultúrának. A közelmúltban megjelent összefoglaló könyvkereskedelem-történetek mellőzik személyét, Kókay György 1997-es megjelenésű kötete, *A könyvkereskedelem Magyarországon* éppen úgy nem említi nevét, ahogyan magam – hogy utólag önkritikát gyakoroljak – *A magyar könyvkereskedelem rövid története* című, 2004-ben napvilágot látott munkámban sem tárgyalom működését. A kihagyás elsődleges oka nyilvánvalóan a kellő mélységű és színvonalú alapkutatások hiányában jelölhető meg, de alighanem az is szerepet játszott a mellőzésben, hogy Hoffmann Eggenberger üzletét működtette, és megtartotta a patinás cég nevét, és mint Eggenberger-céget, röviden mindkét munka említi a vállalkozást a XX. század elején is működő könyvkereskedések között. Mindenesetre bátran állítható, hogy Simon Melinda alapvető munkájának megjelenése után Hoffmann Alfréd elfoglalja majd az őt méltán megillető helyet a magyar könyvkultúra és művelődéstörténet történetében. Hoffmann ugyanis nemcsak jeles képviselője volt a könyvszakmának, hanem valódi századforduló jelenség; személyisége legalább olyan mély nyomokat hagyott kortársaiban, mint könyvkereskedői eredményei. Simon Melinda kötetének éppen az a legnagyobb erőssége, hogy nagyszerű emberi portrét rajzol a „boldog békeidők” egy jellegzetes, amúgy minden sikere ellenére boldogtalan és életének önkézzel véget vető személyiségéről.

De hogyan jutott el a szerző hőse a végzetes revolverlövésig 1905-ben, hatvanhét éves korában? Hoffmann Alfréd – szó volt róla korábban – az Eggenberger-cég, az egyik legrégebbi pesti könyves vállalkozás tulajdonosa volt. Joseph Eggenbergert, aki hosszú időn keresztül segédje volt, még 1800-ban fogadta társául a gyermektelen Johann Michael Weingand, és tette meg az 1768-ban alapított könyvkereskedés örökösének. A céget a Weingand halála után 1802-től saját jogán vezető és működtető Joseph Eggenbergert tulajdonosként követő fia, Nándor (Ferdinánd) irányította, akinek hitvese Hoffmann Mária, Alfréd nagynénje volt. Vagyis oldalági rokonként vette át nagybátyja 1863-ban bekövet-

kezett halála után a nagy múltú vállalat vezetését és tartotta meg az Eggenberger-nevet. Részben nyilván kegyelemből, de nyilvánvalóan üzleti megfontolásból is, hiszen dőreség lett volna az évtizedek óta bejáratott és jól megismert elnevezést megváltoztatni.

Hoffmann kereskedelmi iskolai tanulmányait követően 1851-ben, tizenhárom évesen lépett be nagybátyja üzletébe, majd néhány év múlva rokona és főnöke kívánságának megfelelően külföldre, németországi tanulmányútra indult. 1857 és 1861 között Stuttgartban, Augsburgban és Münchenben dolgozott különböző könyves cégeknél, és tanulmányozta a német könyvszakmát. Különösen München volt rá nagy hatással, igaz, ebben komoly szerepe volt képzőművészeti érdeklődésének. Némely források szerint maga is művészpályára készült; mindenesetre a bajor fővárosban kötött életre szóló barátságot a festő Székely Bertallal. Családja azonban nem pártolta művészi ambícióit, 1861-ban hazahívták, hogy ismét elfoglalja helyét nagybátyja boltjában, akinek halála után a cég vezetője lett.

Az Eggenberger-cég akkor már fogalom volt Pesten. Nagybátyja fontos szerepet töltött be a város társas életében, a Ferenciek terén található bolt az értelmiség egyik fontos találkozási helye volt, és a korabeliek *Eggenbergerium* néven emlegették az üzletet. A cég 1833 óta a „*Magyar Tudományos Akadémia könyvtára*” címet viselte és a *Kisfaludy Társaság* kiadói ügyeit is intézte. Részben ennek köszönhetően alakult ki a vállalat holdudvara, a korabeli szellemi élet megannyi kiválósága rendszeresen látogatta az üzletet, és lett az *Eggenbergerium* törzstagja. Mindenesetre a hazai tudományos élet képviselőivel kialakított jó kapcsolat Hoffmann idejében is megmaradt, és az *Eggenbergerium* mint kaszinó, társaskör, klub, vagyis a kulturális és tudományos élet egyik fontos informális intézménye is virágzott. Ebben szerepe volt a tulajdonos széles látókörének, műveltségének, nagyvonalú vendéglátásának, kapcsolatteremtő képességének és akkor még derűs, szeretetre méltó személyiségének.

Az üzlet új főnöke új üzletágakat vezetett be. Ilyen volt az üzlettárásával és barátjával, Kovatsits-Molnár Jánossal alapított kölcsönkönyvtár, amely ugyan viszonylag rövid ideig működött, de így is figyelemre méltó kezdeményezés volt. Megszűnte összefüggött azal, hogy Hoffmann nemcsak kereskedőként, hanem kiadóként is ismert kívánt lenni a könyves cégek között. Szerény mértékben egyébként már Eggenberger is adott ki könyveket, ezt kívánta nagyobb arányokban folytatni unokaöccse. A cég növekvő számban tankönyveket és jogi szakkönyveket jelentetett meg, évente mintegy harminc kötet körül stabilizálódott a vállalat által közzétett kötetek száma, ezzel a mennyiséggel a kor középkiadói közé tartozott. 1863 és 1898 között mintegy ezer címet jelentetett meg, és alig akadt a kiadott könyvek között idegen nyelvből fordított munka; gyakorlatilag csak eredeti magyar műveket publikált. Többnyire az *Eggenbergerium* törzstagjai lettek a szakkönyvek szerzői vagy az írók ajánlói, így Gyulai Pál, Kautz Gyula, Vécsey Tamás, Szilágyi Dezső, Pulszky Ágost, Plósz Pál és Sándor, Eötvös Loránd, Hógyes Endre, Hampel József, Marczali Henrik, Kármán Mór, és a névsort még lehetne folytatni. Egy részük munkássága ma már ismeretlen, de a maguk korában a tudomány, a kultúra és a közélet fontos képviselői voltak; többük életműve viszont ma is megkerülhetetlen része a hazai tudományosságnak. A tankönyvek és szakkönyvek mellett gyermek- és ifjúsági könyveket, gyakorlati célú kiadványokat, így szakácskönyveket és a korban egyre népszerűbbé váló fürdőhelyeket bemutató köteteket adott ki. Kiadói és kereskedői tevékenysége tisztes

jómódhoz segítette Hoffmann, ez tette lehetővé számára a komoly mértékben gyakorolt jótékonykodást.

Hoffmann szakmai pályafutásának csúcsára 1889-ben jutott, amikor elnökévé választotta a Magyar Könyvkereskedők Egylete. Kompromisszumkereső személyisége, megfontolt, körültekintő vezetői stílusa nagymértékben hozzájárult a könyvszakmán belüli ellentétek elsimításához és az 1878-ban alapított grémium kiegyensúlyozott működéséhez. Elnöksége alatt születtek meg az Egylet életét hosszú időre alapvetően befolyásoló dokumentumok, így az új alapszabály és az árendmények szabályozása, az ún. rabattkonvenció. Sikeresen képviselte a könyvesek érdekeit a kormánnyal szemben, ennek volt köszönhető, hogy a hazai és az osztrák, illetve német postai díjszabást csökkentették, vagyis olcsóbban lehetett a könyvszállítmányokat küldeni. Elérte Baross Gáborral folytatott tárgyalásain, hogy a kormány kötelezettséget vállalt, miszerint minden, a könyvszakmát érintő új törvényjavaslatot előzetes véleményezésre elküldenek az Egyletnek. Jelentős személyes sikere volt, hogy a három nagy kiadói és nyomdai részvénytársaság, az Athenaeum, a Pallas és a Franklin is belépett a testületbe, ezzel az Egylet valóban a hazai könyvszakma egészének képviselője lett. Hoffmann volt egyik szervezője 1896-ban a millenniumi kiállítás könyves részének is.

A szakmai és társadalmi sikerek ellenére személyisége a századforduló körül kezdett megváltozni. Családot nem alapított, testvérei körében élt. Súlyos veszteség volt számára, hogy 1894-ben elhunyt üzlettársa és barátja, Kovatsits-Molnár János. Ennek az eseménynek is szerepe volt abban, hogy a kiadói üzletágat fokozatosan felszámolta, és 1898-ban eladta az Athenaeumnak. Ekkor került sor a kereskedés új helyre költöztetésére is, az Erzsébet-híd építése és a Belváros rendezése miatt ugyanis az üzletnek helyet adó házat lebontották. A bolt új címe a Kecskeméti utca 3. lett, Hoffmann egyik saját tulajdonú házában működött tovább. Új üzlettársat választott a fiatal Vastagh Gyula, a szobrászművész rokona személyében, akinek kezdeményezésére a kereskedés profilja képzőművészeti alkotásokkal bővült. Az új üzletágban Hoffmann azonban már nem vett részt, 1905 elején Vastagh Gyulára és unokaöccsére, Hoffmann Bélára – akit örökösének tekintett – ruházta társtagként a cég vezetését.

A kortársaknak is feltűnt, hogy aktivitása, dinamizmusa ezekben az években jelentősen csökkent, és mint jó ismerőse, az író Szana Tamás megfogalmazta, „*egykori derűs életfilozófiáját elveszítette, kedélye borulni, sötétedni kezdett.*” Depresszióban szenvedett, és ugyan megpróbálták kezelni, betegsége mind jobban elhatalmasodott rajta, és Simon Melinda feltételezése szerint az elmebajtól való félelme miatt választotta a halált.

A terjedelmes életrajz hatalmas forrásanyag sokoldalú felhasználásával készült. Simon Melinda nem elégedett meg hőse életrajzának bemutatásával, kitér az előzményekre, illetve ismerteti a vállalkozás Hoffmann utáni sorsát is. Tisztázza testvérei életrajzi adatait, és kellő részletességgel taglalja üzlettársa és barátja, Kovatsits-Molnár János életét. Kitér jótékonykodására, mecénási tevékenységére, ismerteti Székely Bertalan róla készült festményét, miközben a kép kalandos sorsát szintén bemutatja. Simon Melinda a levél- és kéziratári források mellett bőszégesen merít különböző memoárokból és szépirodalmi művekből is. Sokszor Krúdy egy-egy találó jellemzésével, leírásával mutatja be a hősét körülvevő régi Pestet; ezzel éri el a szerző, hogy műve olvasmányának sem utolsó.

A kötet 397-472. oldalain különböző források olvashatók. E dokumentumok között akad, amelyeknek inkább korfestő jelege van; ilyen például Kovatsits-Molnár János „*Keletei utam*” című levélgűjteményének közlése: a leveleket az Eggenbergerium tagjainak küldte, és a tizenhét missílist a baráti társaság még 1886-ban nyomtatásban is megjelentette. A közölt monumentumok között található az általa aláírt kiadási szerződések jegyzéke, az Athenaeummal kötött kontraktus iratanyaga vagy Hoffmann Alfréd jelentése a millenniumi kiállítás könyves vállalatairól. A korszak könyvkereskedelme jobb megismeréséhez szolgált alapvető adatokat a cég 1894-1897 közötti évekre vonatkozó könyvelési táblázata.

A nagyszerű könyv értékét növelik az illusztrációk, amelyeknek forrásjegyzéke is megtalálható a kötetben.

Simon Melinda munkája nagy nyeresége könyves szakirodalmunknak, fontos hozzájárulás a magyar könyvkultúra kiegyezés utáni korszakának alaposabb megismeréséhez; és forráskezelésében, szemléletében, komplexitásában jelentős inspirálója lesz a további kutatásoknak. A kötet szervesen kapcsolódik a szerző korábbi munkáihoz, így a 2014-ben megjelent *Kiadói és nyomdászjelvények: Hagyomány és korszerűség* címűhöz, illetve a *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon* címmel napvilágot látott munka két kötetéhez, a 2009-ben V. Ecsedy Judittal közösen publikált első részhez (1488-1800), valamint az önállóan 2012-ben közreadott folytatáshoz, az 1801-1900 közötti száz év jelvényeit bemutatóhoz. A mostani munka és a korábbi kötetek reményt adnak arra, hogy a szerző folytatja kutatásait és előbb-utóbb megszületik tollából a korszak könyvkereskedelmének és könyvkiadásának alapos történeti szintézise. Ennyi dicséret után következzenek egy apró elírás kritikai észrevétele (inkább annak bizonyítására, hogy a recenzens iparkodott figyelmesen elolvasni a művet): a 257. oldalon az olvasható, hogy 1882-ben az országos könyvkiállítás megszervezése körüli érdemei miatt „*Apponyi Sándor vallás- és közoktatásügyi miniszter*” köszönetét fejezte ki. A nagy bibliofil soha nem viselt miniszteri tisztséget, a kultuszárca vezetője ekkor Trefort Ágoston volt.

(Simon Melinda: Hoffmann Alfréd és a dualizmus könyvkereskedelme. Budapest, Balassi Kiadó, 2016. 503 p.)

Pogány György
